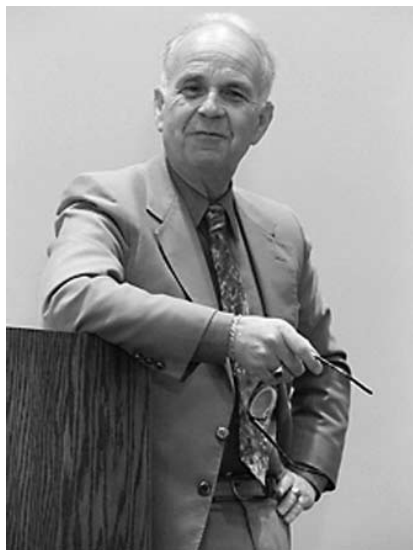

AZ UTOLSÓ PROFESSZOR

STANLEY FISH BLOGJA
NYTIMES.COM, 2009. JANUÁR 18.

Korábban itt is meg egy nemrég megjelent könyvemben is azt állítottam, hogy a felsőoktatást, ha helyesen fogjuk fel, az jellemzi, hogy a tevékenysége és a világban kiváltott mérhető hatásai között nincs szándékos és közvetlen kapcsolat.

Ez a nagyon régi gondolat új megfogalmazásban időről időre felbukkan. Például Michael Oakeshott filozófusnál: „Fontos különbség van az olyan tudás között, amelyre valamilyen készség gyakorlásához van szükség, és azon tudás között, amelyik kifejezetten megértésre és magyarázatra törekszik.”

Hogy minek a megértésére és magyarázatára? Bárminek, amennyiben a megértésnek és magyarázatnak nem célja, hogy beleavatkozzék a pillanatnyi társadalmi és politikai válságokba, vagyis ha ez nem instrumentális tevékenység, és nem azért becsülik, mert hozzájárul valamihez, amit nálánál fontosabbnak tekintenek.

Gyakran vált ki heves – és láthatóan lezárhatatlan – vitákat az a felfogás, hogy a felsőoktatást elszánt nem használhatóság jellemzi. Ellenzői egy határozottabban elkötelezett egye-

temi tapasztalat mellett teszik le a voksukat. Azt a kérdést viszont megkerülik, hogy a mai oktatási rendszer talaján virágozhatna-e egyáltalán az oakeshotti elképzelés (amelyet korábban már többek között Arisztotelész, Kant és Max Weber is hirdetett). Jól esik méltatni az érdemeit (én is ezt tettem), de meglehet, hogy érvelésünk – a szó pejoratív értelmében – pusztán akadémikus akkor, ha senki nem áll ki mellette a való életben, amelytől retorikailag elhatárolja magát. Van-e bármi esélye a mai világban?

Viszont *Az utolsó professzorok: a vállalkozó egyetem és a bölcsészettudományok sorsa (The Last Professors: The Corporate University and the Fate of the Humanities*. Fordham University Press, 2008.) című, most megjelent könyv szerzője, Frank Donoghue – mellesleg egykori tanítványom – felteszi ezt a kérdést, és nemmel válszol rá.

Donoghue mindjárt az elején beszéll azzal a gyakran hangoztatott kijelentéssel, hogy válságban van a humán tudományos oktatás, de különösen a bölcsészettudomány. A válság szó ugyanis azt sugallja, hogy megszakadt a normális állapot, de a dolgok természetes rendje helyreállítható. Csakhogy „az újra megteremtett stabilitás víziója pusztán ámitás”, mert már sehol sincsenek meg azok a feltételek, amelyekhez oly sokan szeretnének visszatérni: életerős bölcsész tanszékek, ahol háborítatlan körülmények között kinevezett professzorok és az őket körülrajongó diákok könyvekről beszélgetnek. Az önmagáért végzett bölcsészeti vizsgáldás nagyszerű és támogatásban részesített öncélúsága már a múlté – kivéve azt a pár gazdag magánegyetemet, amely már-már múzeumként működik. Donoghue azt jósolja, hogy még „két-három emberöltő”, s a bölcsészek már csak „egy jelentéktelen hányadát teszik ki az ország egyetemi oktatói gárdájának”.

Hogyan lehetséges ez? Donoghue szerint már régóta ez zajlik, legalább 1891-től fogva, amikor is Andrew Carnegie azért dicsérte a Pierce Üzleti Főiskola végzőseit, mert „minden idejüket a gyors- és gépírás elsajátításának szentelték”, s nem „halott nyelvekre” pazarolták. 1911-ben egy

gyáros, Richard Teller Crane még határozottabban söpörte félre azt, amit a bölcsészek „a szellem életének” neveznek: „az irodalomhoz vonzódnak nincs joguk boldognak lenni”, hiszen „egyedül azok a férfiak jogosultak a boldogságra, akik hasznosak”.

Felfogásának nem is lehetne tökéletesebb ellentéte annál, amit Matthew Arnold szellemi örökösei vallanak a költészet megváltó hatalmáról. Azonban ne higgyük – figyelmeztet Donoghue –, hogy még kétséges, mi lesz e két nézet küzdelmének kimenetele. Már régen győzött a „termelékenység és hatékonyság etikájában” gyökerező elképzelés, aminek bizonyossága, hogy a főiskolák és egyetemek még megszokásból a szellem életét dicsőítik ugyan, de munkakörülményeiket már jó ideje a szellem életét semmibe vevő üzleti modell alakítja.

Erre a legjobb bizonyíték a kinevezett vagy tartósan foglalkoztatott oktatók csökkenő száma, és az egyre több félállású és megbízott előadó, akik már közelebb állnak a vándormunkásokhoz, mint a megállapodott szakemberekhez. A bölcsészprofesszorok szeretnék azt hinni, hogy csupán átmeneti egyensúlyhiányról van szó, és arról értekeznek, hogyan lehetne ezt az aránytalanságot megszüntetni. Csakhogy ez a senki által nem tervezett, de folyamatban lévő változás visszafordíthatatlan – állítja Donoghue. A takarékosra kényyszerülő egyetemek „nem a legnagyobb tudású, hanem a legolcsóbb tanárokat keresik”. A kinevezett vagy tartósan foglalkoztatott oktatók a jelenlegi pedagógusállománynak mindössze 35 százalékát teszik ki, és „ez a szám folyamatosan csökken.”

Ha egyszer már megbízott előadókat alkalmazva sikerült biztosítani a megnövekedett létszámú diákság oktatását (s a létszám mindig nő), akkor az egyetemi költségvetés készítői már nehezen mondanak le az így elért és már számításba vett megtakarításról. Ennek eredménye, hogy „az egyre népesebb szerződéses munkaerő a szinte észrevehetően kezdetek után [...] mára az egyetemi élet jelentős tényévé lett”.

A hagyományos egyetemeken a humán tudományok ethoszát nyíltan

még nem adták föl, valójában azonban itt is a nyereségorientált egyetemek következetes politikája érvényesül, amely nem áztat azzal, hogy bármire is becsülné azt, amit egykor „emelkedett tudásnak” neveztek. John Sperling, annak a csoportnak a megalapítója, amelynek a Phoenixi Egyetemet köszönhetjük, üdítő nyersséggel fogalmaz: „Aki idejön, azt nem várja átmeneti rítus. Eszünk ágában sincs értékrendeket alakítani, vagy a »látókörtágításnak« mondott képtelenséggel foglalkozni.”

A nyereségorientált egyetem tulajdonképpen a logikus végpontja annak a modellváltásnak, amely a felismeréseket és inspirációt nyújtó professzor köré szerveződő oktatás helyébe az elhelyezkedéshez szükséges ismeretek és készségek átadására korlátozó oktatást tette.

Az új modellben mindegy, hogyan történik az ismeretek átadása – lemezen, a számítógép képernyőjén vagy video-összeköttetéssel –, csak az számít, hogy az átadás megtörténjen.

Ha vannak is még valóságos (*real-life*) oktatók, az elismertségük, a publikációik senkit sem érdekelnek, hiszen ők csak „szolgáltatók”. Azt, hogy nehézségekbe ütközik az általa kreált intézmény akkreditálása, Sperling annak tudja be, hogy az akkreditáció kulturális csaták színtere lett, ahol „800 év oktatási (és többnyire vallási) hagyományainak védelmezői szállnak szembe a piaci elveken – áttekinthetőségen, hatékonyságon, termelékenységén és elszámoltathatóságon – alapuló újítással”.

A csatát ezek az elvek nyerték meg (Carnegie és Crane a győztes), ami Donoghue szerint annyit jelent, „hogy az összes, gyakorlati hasznót nem hajtónak minősített tudományterületet – például a filozófiát, a művészettörténetet és az irodalmat – mostantól fogva állandóan az a veszély fenyegeti, hogy fölöslegesnek nyilvánítják”. S ami ezzel együtt jár: „a professzorok létében mindenki (nem csak a tudomány világán kívüliek) túl költséges anomáliát fog látni”.

Donoghue a könyv előszavában kijelenti ugyan, hogy nem kíván „semmiféle jobbító szándékú megoldást kínálni a leírt problémákra”, de a végére érve mégsem állja meg, hogy ne javasoljon valamit. Azt tanácsolja a bölcsészeknek, hogy ismerjék meg alaposan, „hogyan működik az egyetem”, mert csak „a tudományos kutatás, a kinevezés, a tudományos rang és az állandóan változó tanterv intézményes történeteit tanulmányozva készülhetünk fel a várható jövőre”.

De – és ez mellette szól – semmi reménnyel nem kecsegtet azzal kapcsolatban, hogy ha megértjük ezt a jövőt, akkor abban számunkra is lesz hely. Az ember néha úgy gondolja, túl későn vagy túl korán született. Miután elolvastam Donoghue könyvét, úgy látom, hogy én remekül időzítettem, mert az a pálya, amelyet befutottam, nem lenne nyitva előttem, ha 50 évvel később jövök a világra. Azt hiszem, szerencsém volt.

STANLEY FISH

Orosz Attila fordítása